

Мастацкае азначэнне ў паэзіі Максіма Багдановіча

У дакладным значэнні родная мова – самая любімая спадчына нацыі: праз яе лягчэй за ўсё пранікнуць у душу нацыі, закрануць пачуцці, праясніць розум, падштурхнуць адпаведную думку, заклікаць да дзеяння. Не кожны чалавек пакідае пасля сваёй фізічнай смерці прыкметны след у памяці сучаснікаў і нашчадкаў. Максіму Багдановічу пашчасціла. Ён з’яўляецца стваральнікам беларускай паэзіі. Кожны яго вершаваны твор – адбітак пажаданняў і патрабаванняў свайго часу.

Параўнальна нядаўна вялікую ўвагу навукоўцы сталі надаваць мастацкай мове твораў, прычым сярод сродкаў адлюстравання рэчаіснасці значнае месца займае эпітэт. Слова эпітэт запазычанае з мовы грэкаў (epitheton – літаральна прыдатак). Гэты тэрмін узнік яшчэ ў антычную эпоху і на працягу доўгага часу абазначаў дзве з’явы – азначэнне і эпітэт як мастацкае ўпрыгожванне. На сённяшні дзень першае значэнне страцілася, другое – значна змянілася. Як адзначае прафесар Ф.М. Янкоўскі, «тэрміналагіруючыся, становячыся тэрмінамі, слова часта выразна змяняе сваё значэнне»[1, с. 7]. Таму можна даць наступную характарыстыку. Эпітэт – гэта мастацка-вобразнае азначэнне, якое дапамагае вылучаць і ствараць у паэтычнай мове дакладныя, індывідуальныя рысы, з’явы, прадметы, што значна ўзбагачае мову, надае ёй непаўторнасць, выразнасць значную эмацыянальную афарбоўку. Нягледзячы на тое, як і іншыя тропы, адносяць да залатога скарбу нацыянальнай мовы.

Адным з такіх стваральнікаў беларускай літаратурнай мовы быў Максім Багдановіч, праз увесь творчы шлях пранёс ён захапленне, павагу да роднай мовы: *І снуюцца сумна ў сэрцы, / Ёюцца адгалоскі / Горкай песні, простаў песні / Беларускай вёскі...*[2, с. 37].

Свой паэтычны слоўнік паэт пашыраў увесь час. Да якога б не звернуліся верша заўсёды мова будзе выразная, па-народнаму, сціплая і простая. Значнае месца адводзіць Максім Багдановіч вершам пра прыроду, пра свет сваіх думак і разуменняў свайго часу. Каб данесці ўсё гэта да чытача ён знаходзіць ёмкія словы, стварае ўдалыя эпітэты. Навукоўцы вызначаюць такія эпітэты, як індывідуальна-аўтарскія (рэдкасныя, аказіянальныя) паводле сувязі мастацкага азначэння і паяснёнага слова. Паэт шчодрый на такія эпітэты: *Сонца ціха скацілася з горкі; / Месяц белы заплаканы свеціць, / Аглядае бахматыя зоркі, / Цягне з возера срэбныя сеці; / Але вось наветра рассякае / Агністы меч і зіхаціць вясёла* [2, с. 45]; *Ёюцца змейкай срабрыстай дарожкі, / Брызгі золата ў небе блішчаць, / І маркотныя месяца рожкі / Праз марозную мглу зіхацяць* [2, с. 23]; *Ўскіпела снежнае*

віно / І белай пенай мкне яно [2, с. 58]; У бубны дахаў вецер б'е, / Грыміць па ім, звініць, пня. / Па вулках вее дзікі хмель [2, с. 69]; Кожны тлусты і мяккі такі, / Скура слізкая, як у вужа; / Ёй целе стыгне халодная кроў, / Злосць бяцэльная ў круглых вачах... [2, с. 26]; Я, бальны, бескрылаты паэт, / Помню, раз пазабыў сваё гора, – / Гэта чуда зрабіў Ваш прывет [2, с. 55]; Страніца лепшая ў штодзённіку жыцця! / Зноў з ціхай радасцю цябе чытаю я [2, с. 78]; Спачынь жа трохі, верны верш! [2, с. 58]; Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш, / Абрабіць яго трэба з цярпеннем [2, с. 59]; Ім, бледным, мёртвым не збудзіць / Былога пачуцця, / Як не змагу яго збудзіць / Халодным вершам я [2, с. 65]

Як бачна з прыведзеных прыкладаў паэт стварае метафарычныя эпітэты, якія надаюць мове непаўторнасць і каларыт. Кожны вобраз мае сваю непаўторную, аўтарскую характарыстыку. Аўтар надзяляе адзін і той назоўнік мноствам эпітэтаў, якія гучаць па-новаму ў паэтычных радках мастака, бо да назоўнікаў падабраны дакладныя, трапныя эпітэты-азначэнні. Напрыклад, **вецер** – *звонкі, буйны, асенні, начны*: *Ці не вецер гэта звонкі / Ёй тонкіх зёлках шапаціць? / Або мо сухі, вясёлкі / Для ракі чарот шуміць?* [3, с. 12]; *Я тады б у песні звонкай, салаўінай / Вьліў тугу і на вецер буйны кінуў, / І развееў бы яе ён па раздоллі, / Каб ці убачыць мне ніколі ўжо нядолі* [3, с. 14]; *Толькі вецер асенні, начны / Ёй полі сумна гудзіць і пня / Аб радзімай старонцы глухой / Ды аб долі яшчэ жаснай яе* [3, с. 17];

ноч – *сінявокая, каляная, халодная, цёмная, вечная, жывая*: *Ціха па мяккай траве / Сінявокая ноч праходзіла* [3, с. 33]; *Ты ночкаю каляднай варажыла* [3, с. 47]; *Халоднай ноччу я ў шырокім, цёмным полі / Каля агнішча лёг і сціхнуў у паўсне* [3, с. 67]; *Няужо ж цёмнай ноччу тут / Не бачыш, што мядзіца сонца / Ёй люстэрка – месяц залаты?* [3, с. 89]; *Ды што мне цемель вечнай ночы* [3, с. 42];

песня – *жывая, сумная, маркотная*: *Долю чорную ноч не схавала, / Калі вільецца песня жывая!* [3, с. 16]; *Калі смутак моцна дзьме душу маю / І шкада мне дзён загубленых сваіх, – / Я паціху песні сумныя пня, / Ёсю жуду сваю выкладываю ў іх* [3, с. 59]; *Калі-ж сачыўся бледнаваты / Зор сініх свет праз небасхіл / І уплетаўся вулак пыл, – / Мы ўсе паялі каля хаты, / І нападуняў нягучны хор / Маркотнай песняй сціхшы двор* [3, с. 48];

месяц – *тонкі, белы, маркотны*: *Ноч ідзе: месяц тонкі, белы выплывае / Там, дзе падняла ель зялёны свой крыж* [2, с. 123]; *Яму месяц маркотны свяціў, / Падымалі крыжы ў неба елі* [2, с. 146].

Разгледжаныя азначэнні-эпітэты паказалі, як умела паэт карыстаўся вобразнымі і выразнымі магчымасцямі мовы, як па-мастацку ўдала ўмеў

знайсці тое адзінае слова, якое найбольш дакладна і трапна раскрывае змест апісання.

Шырока выкарыстоўвае Багдановіч сталыя эпітэты, што на працягу стагоддзяў жывуць у вуснах народа як гатовыя паэтычныя формулы, амаль неабнаўляючы свайго вобразна-сэнсавага значэння. Гэта зусім натуральна, паколькі ў многіх творах паэта гучаць фальклорныя матывы, а выразіць іх без арыентацыі на выяўленчыя сродкі народнай творчасці было б немагчыма. Асабліва значную сэнсавую нагрузку набываюць у віткавых вершах такія народна-паэтычныя азначэнні як *чыстае поле, вольная паводка, сонца краснае, ясная зараніца, крыгі жалобныя, свет вольны, нуда нямая, доля горкая, старана родная, зоркі ясныя, сэрца гарачае, слёзы ясныя*: *Дык разліўся ж раздольна / Ё чыстым полі і гаю / І красой паводкі вольнай / Душу выпрастай маю!* [2, с. 36]; *Там і вецер буйны не гуляе, / Там і сонца краснае не ззяе, / Там не блішча ясная зараніца*[2, с. 45]; *Зазвіняць жалобна крыгі, / І бурлівая вада / Снег, размоклы ў час адлігі, / Змые з луга без сляда* [3, с. 36]; *Песня рвецца і ліецца / На раздольні, вольны свет*[2, с. 96]; *Ё чыстым полі вецер вее, павявае, – / Ты какаць мяне, нуда мая нямая!* [2, с. 89]; *Грозна песня разліваецца, грывіць, / Дольо горкую, мужыцкую кляне, / Бо нявідзімы ланцуг на іх вісіць, / Бо ім цяжка жыць у роднай старане* [2, с. 116]; *Ноч цёмнаю навокала ўсё пакрывала, / Ясныя зоркі блішчалі, і месяц ўжо выплыў, / Неба, і лес, і полі сэрабром аблівая* [2, с. 143]; *Сэрца гарачае да ствала прыжымаю, / Ясныя слёзы на смалу ціха лью, / Ё неба сінеючыя вочы падымаю, – / Дзіўнае наштагрудзь калыша маю* [2, с. 163].

У той жа час, падбіраючы той, ці іншы паясняльны або метафарычны, літаратурна-мастацкі або сталы эпітэт, М. Багдановіч улічвае яго семантычныя магчымасці, змест твора і таму спалучае яго з рознымі назоўнікамі. Напрыклад, эпітэт *цёмны* выступае мастацкім азначэннем да назоўнікаў *мох, неба, хмара, елі, пушча, елка*: *Часам выпаўзаюць паляжаць / Тут вужакі шэрыя на гаць, / У канцы каторай млын схіліўся; / Спарахнеў ён, ледзь не разваліўся, / Пачарнела кола, і даўно / Мохам цёмным абрасло яно* [2, с. 49]; *Ё цёмным небе – хараводы / Сіневатых зорак, / Ё цёмным небе свеціць месяц / Залатым сярпом...* [2, с. 37]; *Зірнуў, як між валос, між хмар калматых, цёмных / Чырвоны маладзік / Хмурыя, цёмныя гудзяць і шэпчуць елі* [3, с. 39]; *Прывольная, цёмная пушча: / Вялізныя ліпы, дубы, / Ёсё дзіка, пустынна ішыцца, / Агністая спека стаіць* [3, с. 47]; *Вось нясецца / З цёмнай елкі гук нуды і смеха, / І далёка голас аддаецца – / Пракацілася па лесе рэха* [3, с. 57].

Яркую асаблівасць надаюць вершаваным радкам колеравыя эпітэты. Паэт ужывае ў пейзажнай лірыцы розныя колеры *жоўты, зялёны, чырвоны,*

белы, чорны, бледна-сіні, срэбны, сіні, залаты, чырвона-жоўты і інш.: Твар травой аблутаны, быццым павуцынай, / Засыпаюць грудзі мне **жоўтыя пяскі** [2, с. 126]; Над вадой ля берага, ціха спіць асока, / Ды лаза зялёная жаліцца-шуміць, / Хвалі ціха коцяцца і бягуць далёка, – / І усё навокала сном адвечным спіць [2, с. 129]; А к ночы свой **чырвоны веер** / У небе сонца разварне, / І разварушаны ім вецер / У даль памкне [2, с. 134]; Блішчыць у небе зор пасеў / Блішчыць у небе зор пасеў; / У полі – рунь, і ў небе – рунь. / Да рэчкі лецячы, ўзяцеў / Між імі марай **белы лунь** [2, с. 127]; Ёжо імгла над зямлёю лажыцца, / **Чорнай рызай** усё пакрывае, / Пылам зор небасхіл абсявае [2, с. 134]; Сумна плыве **маладзік бледна-сіні** [2, с. 56]; Поле нікне у **срэбным тумане**, / Снег блішчыць, як халодная сталь, / І лятуць мае лёгкія сані, / Унашуся я ў **сінюю даль** [2, с. 48]; Па-над **белым пухам** вішняў, / Быццам **сіні аганёк**, / Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі / Сінярылы матылёк. / Навакол усё наветра / Ён **струнах сэрца залатых**, – / Ён орыжачымі крыламі / Звоніць ледзьве чутнаў іх [3, с. 178]; Месяц круглы ўстаў на небе, / Блішчыць не высокая, / Ёвесь **чырвона-жоўты**, быццам / Пугачова вока [3, с. 186].

Аўтар імкнецца праз колеравыя эпітэты перадаць прыгожосць роднага краю, характава навакольнага асяроддзя, душэўны стан герояў. Часта ўжывае спалучэнне колераў: *Раяль цапе тонкая рука / У час вячэрні шэра-ружаваты...* [3, с. 203]; *Толкі ўжодзіць у хату сястрычанька, – / Белы-чыстыліст у руках, Белы тварык увесь у слязах...* [3, с. 160]; Праз дымчаты крышталь **празрыста цёмнай ночы** / Ідучых міма нас людзей зіяюць вочы... [3, с. 142]; *Вось гэта удала ад шыі уражэнне, – / Ружова-белая, кароткая яна, – / А тая – вушанят прыгожых закругленне* [2, с. 182]; *Са светлам месяца прыгожа-смутным, / Ад чар чыіх на дрэвах птушкі сняць, / І лёгкія струі ў плачы чутным / Між мармуроў натхнёна зіхацяць* [2, с. 183]; *З бакоў ідзе шырокі пуць – І не дае, каб дзе-нібудзь, / Апроч туману, адбівала / Смяротна-жоўтая вада, / Хаця б ад золку чарада / Катэджаў чорна-жоўтых ззяла* [2, с. 185]; *Белым снегам укрылася вуліца, / А на ім, паміж конскага гноя, / Мерзне цёмна-зялёная хвоя, / І пушысты сняжок да ёй туліцца* [2, с. 241].

Эмацыянальна-сэнсавую змястоўнасць набываюць у Максіма Багдановіча эпітэт-прыдаткі: *Добрай ночы, зара-зараніца!* [2, с. 48]; *Рвецца белы, рвецца, трэплецца насоў, / Разляцелісь яго кудры-валасы, / З трэскам падаюць галіны ад кустоў, / Енчаць, плачуць на раздоллі галасы* [3, с. 125]; *Там не трэба ні шчасця, ні ласкі, / Там няма ні нуды, ні клопот, / Ты – царэвіч цудоўнае казкі, / Гэта хмара – дыван-самалёт!* [3, с. 46]; *Рынуліся хмары да ракі радзімай / І зліліся з ёю ліўнем кропель-слёз* [3, с. 80]; *Захісталася*

сасонка баравая, / Затужыла дзяўчынанька маладая, / Жартаўлівая
пяюшка-сакатушка, / А па імені – мушка-зеянушка... [3, с. 165];
«Шырсяніха, шырсяніха мая, / Пакахала камара-гультая» [3, с. 166];
А найспрытнейшая баярачка-чмяліха / Так спявала, аж баяр прабіла ліха [3,
с. 167]; «Не, ляжыць тут камар-камарочак, / у каторага з локаць насочак»
[3, с. 171]; «Магда, Магдачка, / Мая кветачка-пралесачка! / Не кахацца мне,
хлопцу, з табою, Ваяводы старога дачкою» [3, с. 177]; То не траўка-навіліка
расплятаецца, – / Наша вернае каханне канчаецца [3, с. 177]; Беларусь мая!
Краіна-браначка! / Ёстань, свабодны шлях сабе шукай [3, с. 188]; Затаніла
ўсе лугі-лагі. / Ёсе лугі-лагі, ёсе лясы-бары; / Уздымаецца вышэй ад гор [3,
с. 190]; Сонца прагляне, зазеленее / Траўка ў лугу, / Гукне вясна і, як ветрам,
развее / **Гора-нуду!** [2, с. 197] і інш.

У багатай скарбніцы народнага слоўніка адчукаў паэт вобразныя
сродкі, якія дакладна раскрылі змест яго вершаў. Разгледжаныя
стылістычныя асаблівасці складаюць невялічку частку моўна-выяўленчых
сродкаў, але і гэта абмежаваны матэрыял паказвае, якую важную ролю
адыгрывае мова ў жыцці кожнага народа.

Літаратура

1. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія. / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск :
Маст. літ., 1981. – 236 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Т. 1 :
Вершы, паэмы, пераклады, нас ледаванні, чарнавыя накіды. – Мінск : Навука
і тэхніка, 1992. – 752 с.
3. Багдановіч, М. Вершы / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка,
1992. – 220 с.